

OBSAH

Autoři – 6
Poděkování – 8
Úvodem – 13
R. Karpaš
Vymezení území – 16

VÝROBA V PRVNÍM POLOLETÍ 19. STOLETÍ

INDUSTRIALIZACE, PÁKA SPOLEČENSKÉHO VÝVOJE – 20

Situace ve výrobě v první polovině
19. století – 20
R. Karpaš
Johann Liebieg, nejvýznamnější
podnikatel v oblasti Jizerských hor – 22
Siegmondové – příběh 19. století – 23
P. Freiwilg
Další Siegmundové – 28

Sociální důsledky průmyslového rozvoje – 30
R. Karpaš
Boje dělnictva ze lepší životní
podmínky – 30
Neúrodné roky – 30
Situace tkalců ve Vítkově – 31 (*r*)
Společnost v době předbřeznové – 31
R. Karpaš

VĚTRNÉ A VODNÍ MLÝNY, PRVNÍ PARNÍ STROJE – 32

Větrné mlýny – 32
P. Freiwilg
K technice a konstrukci větrných
mlýnů – 32
Větrné mlýny v okolí Jizerských hor – 35
Mirko Šorm popisuje větrný mlýn
ve Studenci poblíž Horky
u Staré Paky – 36
Jednotlivé mlýny v zájmové oblasti – 37

Vodní mlýny – 46 (*r*)
Mlýnářství na Frýdlantsku – 46
P. Freiwilg
Mlýnáři a pekaři na Jablonecku – 49
P. Nový

Parní stroj – 52 (*r*)
Parní stroj versus vodní kolo – 52
P. Freiwilg

DOPRAVA DO POLOVINY 19. STOLETÍ

SILNICE V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ – 56

F. Padrta, R. Karpaš

Erární silnice – 56
Císařská silnice Praha – Frýdlant –
Závidov – 59
Plán císařské silnice v úseku Liberec –
Frýdlant – 60
Roman Karpaš
Další silnice – 62
F. Padrta, R. Karpaš
Krkonošská silnice Liberec – Trutnov – 63
Návštěva arcivévodky Štěpána zaznamenaná
v pamětní knize zámku Sychrov – 64

Cesty na Jizerku a Velkou Jizeru – 66
Roman Karpaš
Mosty přes Jizeru na Celní cestě – 67

Zájezdni hospodý a formani – 68
Zásadský ráj – 69 (*r*)

LESNICTVÍ, MAPY A HRANICE

LESNICTVÍ A LOV, MAPY A HRANICE – 70

Hranice desfourských lesů na velkostatku
Smržovka – 72
R. Bělohradský
Hranice panských lesů do roku 1822 – 72
Hranice panských lesů po roce 1822 – 73
Lesní hranice v centrální části hor – 74
Další lesní díly – 76

Nástin dějin myslivosti ve slezské
části hor – 78
W. Bena

Mapa hranic mezi panstvími Chojník
a Gryf z roku 1728 – 79
M. Wawrzyńczak

Mniszy Las a jeho hranice – 83

Clamgallasovské lesnické mapy – 84
R. Karpaš

Smyk na Černé Nise – zapomenutá technická
památko – 85
I. Rous, J. Stěhulková

Historické značení hranice na Jizeře – 86
M. Deml
Objev historických hraničních kamenů – 86
Historické hraniční kameny
na mapách – 87

Stabilní katastr – 88
R. Bělohradský

UMĚNÍ V PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

KULTURA PRVNÍ POLOVINY 19. STOLETÍ – 94

Malířství – 94
J. Schlesingerová
Od velkopátečního procesí k pašijové hře – 99
B. Krámská

Soukenické divadlo v Liberci – 101
J. Janáček

ETNOGRAFIE

ETNOGRAFIE – 104

Osídlování a hlavní typy sídel – 104
B. Krámská
Zemědělství – 110

Práce v lese – 114
Lidová architektura – 115
Roubený dům – 116
Břidlice a eternit na štítech a stěnách
domů – 119
Historie Panského domu na Jizerce – 121
R. Karpaš
Krása jizerskohorských roubených
domů – 126

Dům s hrázděným patrem – 128
B. Krámská
Bogatynia – město s největší
koncentrací hrázděných staveb – 130
W. Bena
Zděný dům – 132
B. Krámská

Rozšiřování domů – 133
Části domu – 134
Ochrana proti požárům – 136
Plány domů a přestaveb 1812–1827 – 137

Lidový interiér – 138

Zpracování dřeva – 140

Malovaný lidový nábytek – 142

Rukodělná textilní výroba – 146

Lidový oděv – 148
Příklady nevěstiny výbavy
a dvou pozůstalostí – 152

Strava – 153

Podmalby na skle – 156

Betlemářství – 159
Pohyblivý betlém Gustava Simona
ve Frýdlantě – 164

Lidové zvyky a obyčeje – 168
Rodinné obyčeje – 168
Zvyky dodržované v průběhu roku – 170
Jesličková hra z Janova nad Nisou – 171
Svatý týden před Velikonocemi – 174

Plastiky lidových kameníků – 175
M. Cogan

SKANZENY A EXPOZICE VENKOVSKÉHO ŽIVOTA – 181

Skanzen Český svět – 181
M. Maršálek, R. Karpaš
Žijící skanzen v Jindřichovicích
pod Smrkem – 184
R. Karpaš
Vesnické muzeum Pertoltice – 185
Muzeum v podstávkovém domě
v Raspenavě – 186
Minimuzeum másla a chleba
v Bílém Kostele – 186

POVĚSTI JIZERSKÝCH HOR – 187

E. Koudelková

O pověstech obecně – 187
Pověst jako literární žánr – 187

Pověsti z Jizerských hor – 188
Historické pověsti – 188
Místní pověsti – 191
Démonické pověsti – 194
Pověsti o lidech – 198

Literární ohlas – 200
Vydávání pověstí Jizerských hor – 201

VÝVOJ PO PRVNÍ POLOVINĚ 19. STOLETÍ

CESTOU K OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI – 204

R. Karpaš
Revoluční změny v letech 1848–49 – 204

Bachův absolutismus – 207

Počátky ústavnosti – 209

PRUSKO-RAKOUSKÁ VÁLKA ROKU 1866

PRUSKO-RAKOUSKÁ VÁLKA ROKU 1866 – 212

J. Náhlovský, R. Karpaš

Situace před válkou – 212
Noviny o situaci v Uhelné – 213
Pruský vpád – 213
Jednotlivé druhy vojska – 214
Srážka u Dlouhého Mostu – 218
Úloha železnice – 221
Vývoj situace v dalších dnech – 222
Závěr – 223
Život v týlu – 225
Válečné pomníky a jejich údržba – 226
Důsledky války – 227
Válečné pomníky – 228

DALŠÍ VÝVOJ DO ROKU 1914

SPOLEČNOST PO ROCE 1866 – 232

R. Karpaš

Stručný společenský vývoj – 232
Postavení dělnictva – 232
Svárovská stávka – 235
Krizová sedmdesátá léta – 236
Účast severočeských předáků
v celorakouském dělnickém hnutí – 237
Sjezd sociální demokracie na Liberecku
v srpnu 1878 – 237
J. Měchýř
Nástup německých nacionalů – 238
R. Karpaš
Rozvoj socialistického hnutí – 240
Období velkých proměn – 243
Rozložení politických sil – 244
Národnostní složení obyvatel – 245

ČESKO-NĚMECKÉ VZTAHY DO ROKU 1914 – 246

R. Karpaš
Obecný úvod – 246
Česká menšina v Liberci – 247
Několik příkladů diskriminace Čechů
v Liberci – 247
Česká beseda – 248
Vzpomínky redaktora Petra Plichty
na českou menšinu na začátku
20. století – 249

Česká menšina na Jablonecku – 250
A. Kašparová

Výstava Německých Čech – 252
L. Lacina

Stručný přehled událostí na pruské
straně hor (1800–1914) – 257
S. Firszt

SPOLEČNÝ ŽIVOT – 258

Úsvit spolků – 258
A. Dařbujanová, L. Lacina
Praotcové všech spolků: rozsévači aneb
Saatgänger – 259

Spolkový svět v Jablonci nad Nisou – 261
Jablonecký bruslařský spolek – 263
J. Turek

Výše v horách – Bedřichov – 264
A. Dařbujanová, L. Lacina

Cyklistické spolky a jejich závodní
ambice – 267
Kalendář cyklistických akcí na rok 1931
(Svaz německých cyklistů) – 270

Počátky amatérských fotografií v Liberci – 270
A. Dařbujanová

Střelecké spolky – 272
J. Vrt
Liberečtí střelci – 272
Jablonečtí střelci – 276
Střelci na Frýdlantsku – 277

ENERGETIKA

NOVÉ ZDROJE ENERGIE – 280

Od tradičních k novým zdrojům
energie – 280
P. Nový
Plynárny – 281
Liebiegovy podnikové plynárny – 281 (*r*)
Liberecká plynárna – 282 (*r*)
Jablonecká plynárna – 283
P. Nový
Smržovská plynárna – 283
J. Šart
Historie používání plynu v Lučanech
nad Nisou – 284
Plynárna v Hejnicích – 285
M. Jech
Plynárna Nové Město pod Smrkem – 285 (*r*)

Elektrárny – 286
Výroba elektřiny na Jablonecku
a Tanvaldsku – 286
P. Nový, R. Karpaš
Další elektrárny v jižním podhůří
Jizerských hor – 288
P. Nový
Výroba a prodej elektrotechnického
zboží na Jablonecku – 289
Elektrárny na Liberecku a Frýdlantsku – 289
R. Karpaš

VÝROBA SKLA, BIŽUTERIE A PORCELÁNU

SKLÁŘSTVÍ V JIZERSKÝCH HORÁCH – 294

Z historie sklářské výroby – 294
P. Nový
Sklářství na slezské straně hor – 295
S. Želasko, M. Stará
Středověké sklárny – 295
Nejstarší sklárny ve Szklarské Porębě – 296
Friedrichové – 296
S. Želasko
Czerniawa Zdrój – 298
Sklářská huť Karlsthal – 298
Údolí Naděje – 300
Hraběcí Josefina huť – 301
Sklárna Fritz Heckert v Piechowicích – 302

Počátky sklářství v české části hor – 303
P. Nový

„Hut sklenna na Mšena“ – 303
Sklárna v Syřišřově-Huti – 304
Rejdická huť – 305
Bedřichovská sklárna – 306
Sklárny v Harrachově a okolí – 306 (*r*)
Nedoložené sklárny – 306
P. Nový
Významné sklářské rody v severních
Čechách – 307

Sklo a bižuterie ve století filozofie
1700–1800 – 307
Proměny českého sklářství – 307
Pohnuté osudy renesančních skláren – 308
Desfourská sklárna v Antonínově – 308
Sklárna v Harrachově-Novém Světě – 309 (r)
Nová krev – Kittel & Riedel – 310
P. Nový
V srdci hor – Kristiánov, Nová Louka,
Bedřichov – 311
Antonínovská sklárna v poslední čtvrti
18. století – 312
Archeologické výzkumy lesních
skláren – 313
M. Stará

Počátky bižuterie v Jizerských horách – 316
P. Nový
Turnov – brána do ráje skleněné
bižuterie – 316
Do nitra Jizerských hor – 316
Sklo versus bižuterie – 316
Wenzel Hübner a vrkoslavická kaple
sv. Jana Nepomuckého – 317

Sklo a bižuterie v první polovině
19. století – 317
Sklo v období empiru a biedermeieru – 317
Osudy českých jizerskohorských
skláren – 318
Vzestup novoluckých huťmistrů – 319
Rozkvět novosvětské sklárny – 319 (r)
Nová sklářská huť na Jizerce – 320
P. Nový

Převahu získává bižuterie – 322
Fenomén palíren kompozice – 322
Bižuterní (o)kouzlení – 322
Bižuterní nabídka – 322
Přikázání doby – bižuterní polotovary
a drobné skleněné zboží – 323
Rozvoj kovorytectví a vynález
průrazníku – 323
Brože a další novinky – 324

Nástup historismů – druhé rokoko – 324
Jizerskohorští rytci skla v 19. století – 325
Jizerskohorské firmy na pražských
průmyslových výstavách – 327

Doba císaře Františka Josefa I – druhá
polovina 19. a začátek 20. století – 327
Sklo v období historismů – 327
Jizerskohorské sklárny druhé poloviny
19. a začátku 20. století – 327
Duté sklo a sklárna v Dolním Polubném – 332
Josef Riedel – sklářský král Jizerských
hor – 334
Novosvětská sklárna – 335 (r)

Proměny výrobní struktury jabloneckého
průmyslu – 336
P. Nový
Rozkvět prvovýroby bižuterie – 336
Vzestup a pád palíren kompozice – 337
Refinerie krystalerie a skleněné
bižuterie – 337
Drikety – typický druh architektury
Jizerských hor – 338 (r)
Brusírny skla – 339
Brusírenské rybníčky – unikát
Jizerských hor – 340

Skleněná bižuterie – 341
P. Nový

Kovová bižuterie – 342

Krystalerie – 342

Náramkové kroužky – bangle – 343

Jetová bižuterie – 343

Ivan Weisskopf a společenstvo výrobců
dutých perli ve Smržovce – 344

Revoluce v sekání perliček – 344
Lučanská pozdvižka 29. ledna 1890 – 345

Továrny v jabloneckém průmyslu – 346

Sklo a bižuterie mezi historismy, secesí
a modernou – 347
Jizerskohorské sklářství na počátku
20. století – 347
Kovová bižuterie – symbol prosperity
jabloneckého zboží – 349

O skleněných Hejnicích – 350
M. Jech

OBCHOD SE SKLEM A BIŽUTERIÍ – 352
P. Nový

Z Čech až na konec světa – obchod do konce
18. století – 352
Johann Kaspar Kittel, otec českého
obchodu se sklem – 352
Rozkvět obchodu v Jizerských horách – 352

Obchod se sklem a bižuterií 1800–1850 – 353
Vzestup Jablonce – 353
Desetiletí Josefa Dresslera – 353
Nová generace – 354
Třicátá a čtyřicátá léta – 355
Jablonečtí exportéři – 356

Obchod se sklem a bižuterií 1850–1914 – 357
Příchod nových obchodníků – 357
Grémium exportérů politického okresu
Jablonec nad Nisou – 358
Zásadský obchod ve druhé polovině
19. století – 358
Nové pojmy – exportér a exportní dům – 359
Exportní dům – vnitřní struktura, způsoby
obchodu, zaměstnanci – 359
Příběhy exportérů jabloneckého zboží – 360

VÝROBA PORCELÁNU – 363

Porcelán a porcelánky na Jablonecku – 363
P. Nový
Situace po roce 1900 – 364

Porcelánky na Frýdlantsku – 365
M. Jech

Průmyslové malířství – 368
P. Nový, R. Karpaš
Malíř porcelánu Franz Prenzel – 369

DOPRAVA A SPOJE

ÉRA OKRESNÍCH SILNIC – 372

Výstavba okresních a obecních silnic – 372
F. Padrta, R. Karpaš
Soupis okresních a obecních silnic
v okrese Liberec ze 6. září 1852 – 373
F. Padrta

Fiaková doprava – 378
R. Karpaš

Silnice ve slezské části Jizerských hor – 380
Silnice v údolí řeky Kamienné – 380
Omnibusy a další dopravní
prostředky – 382 (r)
Silnice vedoucí údolím řeky Kwisy – 382
R. Karpaš
Další silnice a horské cesty – 382
Ludwigbaude – Lešna chata – 383 (r)

JIZERSKOHORSKÉ ŽELEZNICE – 384

Úvod – 384
Z. Mazánek
1859: napojení Liberce na železniční síť,
Pardubice – Liberec – 384
1859: Železniční spojení se Saskem,
Liberec – Zittau – 388
1875: První trať do Pruska,
Liberec – Černousy – Zawidów – 389
1875: Do nitra Jizerských hor, Železný
Brod – Tanvald – 390
1888 a 1894: Jizerskohorská dráha,
Liberec – Tanvald – 391
1894: Kamenická odbočka,
Smržovka – Josefův Důl – 392
1899: Lokálka, která se nedočkala
prodloužení, Martinice v Krkonoších –
Rokytnice nad Jizerou – 393
1900 a 1903: Ústecko-teplická dráha,
Česká Lípa – Liberec – 393
1900 a 1902: Frýdlantské okresní dráhy
(FOD) – 394
1900: Dráha údolím Smědý, Raspenava –
Bílý Potok – 394
1900: Úzkorozchodná dráha s atypickým
rozchodem, Frýdlant – Heřmanice – 394
1902: Druhá spojnice do Pruska s lokálním
významem, Frýdlant – Jindřichovice
pod Smrkem – 395
1902: Třetí spojnice do Pruska, Tanvald –
Kořenov – Szklarska Poręba – 396
Nerealizované železniční tratě – 398
Průmyslové drážky – 399

Mosty, viadukty, tunely – 399
Železniční mosty v zájmovém území
Jizerských hor – 400
Železniční tunely – 402

Železnice ve slezské části hor – 403
T. Przerwa
1865: Slezská horská dráha, část Zhořelec –
Jelení Hora – 403
1909: Jizerská dráha, Mirsk – Świeradów
Zdrój – 404
Dráha doliny Kamienné (Zackenbahn),
Jelení Hora – Kořenov – 405

**TRAMVAJE V PODHŮŘÍ
JIZERSKÝCH HOR – 408**

Liberec – 408
Z. Mazánek
Tramvajové brzdy – 410

Jablonec nad Nisou – 411
G. Jäkl
Osobní doprava – 411
Nákladní doprava – 412

Žitava – 414
Z. Mazánek, J. Roženský

Jelenia Góra – 414

POŠTOVNÍ SLUŽBY – 415

Od poslu k poště – 415
R. Karpaš
Rozvoj poštovníctví ve druhé polovině
19. století – 416

Telegraf – 420

Telefon – 421
Telefonní síť na Jablonecku – 421
P. Nový

Poštovníctví ve Slezsku – 421
T. Przerwa

KULTURA DO ROKU 1914

**ARCHITEKTURA V JIZERSKÝCH
HORÁCH – 424**

Urbanistický vývoj Liberce v letech
1850–1914 – 424
J. Zeman
Camillo Sitte – 424

Urbanistický vývoj Jablonce nad Nisou – 427

Historismus v architektuře – 429
A. Řičánková
Divadla – 430
Školy – 432
Vily – 433
Kostely – 436
Tělocvičny – 438
Stavby pro obchod a finance – 439
Kritika a setrvačnost historismu – 440
Liberecká radnice – pomník němečtí – 441
J. Zeman
Autor liberecké radnice – 442
Nová frýdlantská radnice – 443
P. Šternová

Secese a počátky modernismu – 444
J. Zeman
Secese a modernismus v Liberci – veřejné
stavby – 445
Lidové sady Liberec – 447
Projekt liberecké galerie – 453
Secese a modernismus v Liberci – obytná
architektura – 454
Max Kühn – 455
Rudolf Bitzan – 456
J. Zeman
Jakob Schmeisner – 458
P. Šternová
Jablonec nad Nisou – „hlavní město
secese“ – 459
Architektonické návrhy na jablonecké
divadlo – 463
Architekt Josef Zasche – 464
Starokatolický kostel v Jablonci
nad Nisou – 465
Individuální obytná architektura – 471
Robert Hemrich (1871–1946), architekt
bohatého Jablonecka – 474
P. Freiwilg
Otto Bartning – 476
P. Šternová

Secese a modernismus na Frýdlantsku – 478
P. Šternová
Architektura na Výstavě Německých
Čech – 483
J. Zeman

Industriální architektura – 488
P. Freiwilg
Carl Arnold Séquinn-Bronner – 493
Heinrich Zieger – 496
Phillip Jakob Manz – 498
Leopold Bauer – 500
Hubert Gessner – 500
Bruno Bauer – 501

Stručně o architektuře dnešní polské
části hor – 502
R. Karpaš, P. Wiater
Druhá polovina 19. století – 503

**VÝTVARNÉ UMĚNÍ
JIZERSKÝCH HOR – 510**

Malířství od roku 1850 do první
světové války – 510
J. Schlesingerová
Heinrich Liebieg a jeho sbírka – 513

Rychnovské malířství náboženských
obrazů – 515
J. Strnad

Malířství ve Slezsku – 519
Roman Karpaš
Sagenhalle – Hala legend – 520

Řezbářská škola Cieplice Śląskie-Zdrój – 520
I. Laborewicz
Dřevořezby Helmuta Beny ve Szklarské
Porębě – 521

Stručně o sochařství v Jizerských horách – 522
R. Karpaš

Medailérství – 524
K. N. Nováková

**POČÁTKY FOTOGRAFIE
V JIZERSKÝCH HORÁCH – 525**

Krátký exkurs dějinami fotografie – 525
R. Karpaš
Fotografové v Liberci – 526
Fotografové na Jablonecku a Tanvaldsku – 530
Fotografové na Frýdlantsku – 532
Fotografové na dnešní polské straně
Jizerských hor – 533
M. Dziedzic

**DIVADELNICTVÍ V JIZERSKÝCH
HORÁCH – 534**

Nové liberecké divadlo – 534
J. Janáček

Městské divadlo v Jablonci nad Nisou – 536
J. Švecová
Repertoár, herci, provoz – 537

PŘÍLOHY

Literatura a prameny – 540
Literatura – 540
Prameny – 545

Rejstříky – 546
Rejstřík jmenný – 546
Rejstřík místní – 548
Rejstřík věcný – 549

Zkratky autorů, institucí a periodik – 551

Pozn.: Kvůli zjednodušení neopakujeme jména
autorů. Jsou uvedeni jen u první kapitoly,
zatímco u následujících, jež také zpracovávali,
už nikoliv. Jejich jméno se znovu vyskytne
pouze tehdy, když je sled kapitol přerušen prací
jiného autora.
Malé „r“ v závorce značí, že text byl zpracován
redakčně na základě literatury.